

דעת - מכללת הרצוג

בקעת גניסר

מנדל נון

פרסומי מטכ"ל/קצין חינוך ראשי, ענף השכלה

צבא הגנה לישראל
הוצאת "מערכות"

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מהדורת מעריב

כל הזכויות שמורות למטכ"ל / קצין חינוך ראשי — ענף השכלה

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

בקעת גניסר

מכּוּא

בקעת גניסר, שיוכנת בצפון־מערב הכנרת. הודות לאדמתה הפורייה, לשפע המים שבה ולחומי של עמק־הירדן מקדימים פירותיה להבשיל, ומוניטין יצאו להם בארץ כולה. אף שממדיה מצומצמים (אורכה אינו מגיע אלא ל־ $5\frac{1}{2}$ ק"מ, ורוחבה המכסימלי $2-1\frac{1}{2}$ ק"מ), מילאה מספר פעמים תפקידים חשובים בתולדות הארץ, וזאת משתי סיבות עיקריות:

- (א) מקדמת־דנא שימשה. בקעת־גניסר כצומת דרכים, ובה עבר אחד מסעיפי „דרך־הים“ הבינלאומית;
- (ב) בתחומיה התקיימו ישובים גדולים וחשובים, שהתפרנסו על חקלאות ודיג, והיוו בתקופות שונות נקודות מוקד של מלחמות ומרידות.

תחומי הבקעה ומבנה

בקעת־גניסר צרה היא וארוכה, ומתמשכת לאורך, חופה הצפון־מערבי של הכנרת. גבולות ברורים לה מכל עבריה: מדרום־מזרח — ימת הכנרת; מצפון־מזרח, ממערב ומדרום סוגרות עליה שלוחות הרי הגליל־התחתון. המדרונות השופעים אליה ממערב נוחים יחסית, ולעתים ניתנים אף לעיבוד. אולם שלוחה סלעית אחת, שעל מדרונותיה בנויה המושבה מגדל, חודרת אל לב הבקעה וכמעט מבתרת אותה לשתיים. שני ציקים גבוהים ותלולים, המגיעים ממש עד שפת הימה — הר פנורת (עורימה) בצפון־מזרח והר ארבל בדרום — ניצבים בשני קצות הבקעה ומצרים אותם, והם מפורסמים בתולדות הארץ לא פחות מן הבקעה עצמה. שלושה נחלים חוצים את הבקעה: הצפוני שבהם — נחל עמוד, המרכזי — נחל צלמון

דעת - מכללת הרצוג

ההדרומי — נחל ארבל. הבקעה מתרחבת והולכת מול יציאתם של הנחלים מן ההרים.

הנחלים

נחל עמוד (ואדי אל-עמוד)

ראשיתו של נחל עמוד בפלגים היורדים מהר מירון ומהרי עין-זיתים וצפת. הוא נשפך לכנרת מצפון לקיבוץ גינוסרי. 2 ק"מ לפני יציאתו מן ההר לבקעה עובר הנחל בתוך קניון תלול ועמיק, קשה למעבר. הקניון מצטיין ביופי רב, ובצלעותיו משובצות מערות, שרבות מהן שימשו למגורים לאדם. במרחק $\frac{1}{2}$ ק"מ מהבקעה ניצב בקניון עמוד-אבן גבהה, שהופרד מקיר הנחל על-ידי זרמי המים. עמוד זה נתן לנחל את שמו.

הקטע העליון של הנחל נקרא בערבית ואדי לימון, והוא עובר לרגלי הרי צפת. אליו נשפך נחל מירון, העובר בגיא-הטחנות שלרגלי מירון. זרם עליון זה שופע מעיינות מים, והוא עטור גנים, פורדסים וכרמים. ליד עמוד האבן שבנחל עמוד בוקע עין-עמוד. באביב ובקיץ הוא שופע כ-50—70 קוב מים לשעה. אך בבוא הסתיו, בחודש ספטמבר, הוא חרב. במורד הנחל משתנה אז הנוף: המים נעלמים ונבלעים באדמה והנחל נהפך לאכזב. אגן הניקוז של נחל עמוד משתרע על-פני שטח גדול של הרי הגליל, ובחירתו הוא סוחף אתו בדרכו אדמה רבה ואבנים. לפני שנשלל כביש האספלט המוביל לקיבוץ חוקוק ובטרם הוקם הגשר מעל לנחל, היה שטפו החזק והפתאמי בימי גשמים גורם מדי פעם אף לקרבנות אדם. חלקה הצפוני של הבקעה, מקיבוץ גינוסר ועד להר כנרות, אינו אלא ה"דלתא" של נחל עמוד. הוא נוצר על-ידי

על שם הבקעה גניסר ושם הקיבוץ גינוסר, ראה להלן בפרק גניסרי.

דעת - מכללת הרצוג

שלושה נחלים טיפו להיווצרות בקעת גניסר. הצפוני שבהם הנו נחל עמוד, שקטע ממנו מצולם בתמונה.

הסחף שנגרף במשך השנים מן ההרים ושקע רבדים רבדים סמוך לשפך הנחל.

נחל עמוד הוא מן הנחלים היפים בארץ, ואין לך טיול נאה יותר מירידה ברגל לאורכו, ממירון או מצפת, לבקעת גניסר.

נחל צלמון (ואדי אירובדיה)

ראשיתו של נחל צלמון בקרבת כפר פרוח, והוא נשפך לכנרת בגבולו הדרומי של קיבוץ גניסר. בדרכו לכנרת עוקף הנחל בקשת גדולה את הר תזון (ג'בל חזור) ואת הכפר הדרוזי מע'אר, השוכן במורדו. אגב עקיפה זו משנה הנחל את כיוונו שלוש פעמים ומבצע תפנית בת 270° . בורמו העליון הוא נקרא בפי הערבים

דעת - מכללת הרצוג

בשם ואדי סלאמה. על שם ח'רבת סלאמה שבקרבתו. בתקופת הבית השני עמדה במקומה של חורבה זו העיר צלמון או צלמין. שבוצרה על-ידי יוסף בן מתתיהו בימי המלחמה ברומאים. גם כפי אבותינו נקרא קטע זה של הנחל. בהשראת שם העיר. בשם יורדת-הצלמון (הצלמין). זרמו התחתון של הנחל. ממקום הצטלבותו עם כביש מגדל-מע'אר, נקרא כפי הערבים בשם ואדי אירובדיה. על שם שיח הרוביד - השינף או הכינור בערבית - הנפוץ בסביבת הכנרת.

במרחק 10 ק"מ מהכנרת. סמוך לח'רבת רובדיה. נובע באפיק הנחל המעין הגדול עין-רביד (עין-רבידה). השופע 800—900 קוב מים לשעה אפילו בחודשי השפל של הסתיו. מכאן ואילך מושך הנחל מים רבים כמשך כל ימות השנה, והוא הנחל האיתן היחיד בין נחלי הבקעה הנשפכים לכנרת.

נחל צלמון הינו מקור המים העיקרי להשקאת בקעת-גניסר. תושבי הכפר הנטוש ע'ואיר אבו-שושה ($1\frac{1}{2}$ ק"מ מערבית-מערבית צפונית לקיבוץ גינוסר) נהגו להפנות חלק ממי הנחל (במקום המרוחק כ-5 ק"מ מהשפך) לתוך כפרם. היושב גבוה מעל לבקעה. מי הנחל שזרמו בתוך הכפר היו מניעים טחנות אחדות (אחת מהן בנויה על יסודות רומאיים) ואחר-יכן היו יורדים בכוח הכבידה (גראביטאציה) לתעלות, שבאמצעותן היו הערבים משקים את כל אדמות הבקעה. אל הקצה הצפוני של הבקעה היו המים זורמים באמת-מים. שעברה את נחל עמוד על פני גשר שנבנה במיוחד למטרה זו. גם אבותינו, תושבי הבקעה בימי קדם, נהגו כנראה, להשקותה בדרך דומה, אולם יש להניח, שבאופן יעיל ומשוכלל יותר.

כיום מנוצלים מי-הנחל להשקאת אדמותיהם של המושבה מגדל ושל הקיבוץ גינוסר, ובימי הקיץ אין הם מגיעים לכנרת.

דעת - מכללת הרצוג

בימות הגשמים מושך נחל צלמון מים רבים מהרי הגליל,
ולכן רחב ועמוק שפכו לכנרת. והוא עשיר בדגים.

נחל ארבל (ואדי אל־חמאס — גיא היונים)

נחל ארבל הוא הקצר בנחלים העוברים את הבקעה. בזרמו
העליון מתאחדים שני יובלים: האחד יורד מקרני־חיטין, שליד
כביש טבריה—חיפה, והשני מן המורדות הצפוניים־מזרחיים של
הר תרען. בנחל ארבל בוקעים שני מעיינות קטנים. עין־ארבל
(עין־חמאס). המספק מים למושב ארבל, ועין־הצרות (עין־סראר).
המנוצל להשקאת השדות שבקרבתו ולהספקת מי שתיה.

הנחל נקרא על שם העיר ארבל, ששכנה על גדתו בימי
הבית השני. הערבים קראו לו „ואדי אל חמאס“ על שם יוני הבר.

נחל ארבל, הדרומי שבנחלי בקעת־גניסר

דעת - מכללת הרצוג

המקננות בצוקים התלולים. המתנשאים משני עבריה. במקום כניסתו לבקעה.

לנחל זה נודעת השפעה רבה על אקלים הכנרת ועל גלגל לחותיה. דרך פתחו הצר התלול פורצת לתוך הימה הרוח המערבית הקיצית. הנושבת מן הים התיכון. מפתח הנחל מתפשטת הרוח בצורת מניפה לכל פינות הכנרת. מסעירה אותה ומקררת את חופיה. רוח קיץ מערבית זו נושבת אל הכנרת ללא הפסק. משעות אחר הצהרים ועד רדת הלילה. במשך שבעה-שמונה חודשים בשנה.

מעיינות הבקעה

מלבד המעיינות שהוזכרו לעיל. בוקע לרגלי גבעת מגדל במרחק 200 מ' מהכביש הראשי. עין-נון. השופע 250 מ"ע מים לשעה. קצתם נשאבים כיום לצורכי המושבה מגדל ימרביתם אינם מנוצלים. ונשפכים בנחל נוו. הקצר ועטור הסבך. לתיד הכנרת. כפי השרבים נקרא המעין עין-אלמודאורה. ופירושו כעברית. המעין העגול. מקור השם בבריכה העגולה — 30 מ' קוטרה וכ"ז מ' גובהה — המקיפה את המעין. עומק המים בבריכה — כמטר אחד. הבריכה אשר חלקה העליון נבנה בתקופה מאוחרת. מושתתת על יסודות רומאיים. היא נבנתה כדי להקל על ההשקאה: מי המעין הורמו בתוך הבריכה מעל לפני הקרקע והורמו בכוח הכבידה אל השדות.

לרגלי הר כנרת. סמוך לחוף הכנרת. בוקע עין-כינר (עין ארתינה). הנובע כ"כ 350 מ"ע מים לשעה. מי המעין אינם מנוצלים להשקאה. הם מתרכזים בבריכה גדולה. וממנה הם נשפכים לכנרת. אבותינו הטיפו את מעיינות עין-שבע (טבתה) הסמוכים אל מקורות המים של הבקעה. מי המעיינות הללו הועברו לבקעה באמצעות אמת-מים. חצובה בתלוקה. ששרידיה ניכרים עד היום בצלעו המזרחית של הר כנרת. לפי השרידים ניכר, שמים רבים

דער פילת הרצוג

ע'רנון — „המסין העגול“

זרמו אל הבקעה באמתמים זו. המים שימשו להשקאה ולצורכי בית-המרחץ הרומאי. ששרידי ניצבים עדיין ליד עין-כנור.
דרכי מעבר

חשיבותה של בקעת-גניסר כאיזור מעבר באה לה הודות ל„דרך-הים“ הבינלאומית, שעברה לאורך החוף המערבי של הכנרת וקישרה את ארצות הפרת והחידקל עם מצרים. מארצות הפרת והחידקל הוליכה דרך זו לדמשק, מדמשק, דרך מעברות-הירדן שליד גשר בנות-יעקב, לעמיעד ולבקעת-גניסר, בבקעה התפצלה הדרך לשתי זרועות, שהוליכו לפנים הארץ ונפגשו במעבר מגידו:

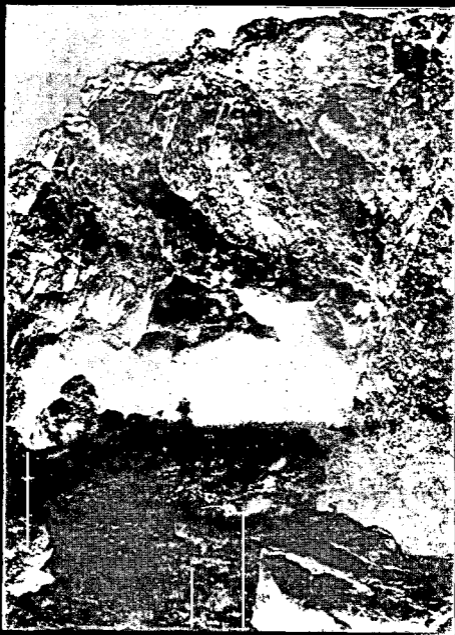
דעת - מכללת הרצוג

אחת עלתה בנחל ארכל לעבר התבור ועמק־ירעאל, והשניה
בהמשכה לאורך חוף הכנרת עד בית־ירה, ומשם, דרך בית־שאן,
למעבר מגידו.

לאותו קטע מ"דרך הים" שעבר בבקעת־גניסר נודע ערך צבאי
ומסחרי רב בכל התקופות הקדומות. מקדמת־דנא עברו בו,
בדרכם צפונה או דרומה, מסעות צבאיים של עמים שונים, ומסעות
עמים שונים בחיפושיהם אחר ארצות התנחלות חדשות. מכאן
חשיבותם ופרסומם של הר כנרות והר ארכל, הניצבים בשני קצות
הבקעה במקומות כניסתה ויציאתה של הדרך. הם נועדו כאילו בדרך
הטבע לשלוט על שתי הנקודות הרגישות והחיוניות של קטע דרך זה.

האדם הקדמון בבקעת־גניסר ובסביבתה

גולגולת אדם מלפני 100,000 שנה, שנמצאה ב"מערת"
הגולגולת" (שמה הקדום - "מערת־הצוניה") - אחת המערות
שבנחל עמוד - מעידה, כי המערות בנחלים הסמוכים לבקעת
גניסר, ואולי גם הבקעה עצמה, כבר היו מיושבות בתקופה קדימה
מאד. האדם שחי במערות אלה מכונה במדע בשם "האדם הארצי"
ישראל הקדמון, והוא מהווה תולית־ביניים בין האדם הניאנדרטלי
לבין האדם בן זמננו. לא במקרה איות האדם הקדמון את הסביבה
הזאת למושב: המערות, שבהן קבש את משכנו, העניקו לו מחסה
מפני להט השמש ומפני גשמי החורף; המעיינות שבנחלים סיפקו
לו מים בשפע; החיות שנצודו על־ידיו - הצבי, האיל, היחמור
ואף הפיל והקרנף - נמצאו בשפע בבקעת הירדן ובהרים הסמוכים,
ושמשו לו למזון; הציפורים שקיננו במערות שבקירות הקניונים
היו לו לאכלה; אליהם הוסיף עוד שרשים ופירות־בר שליקט
בבקעה ובמעלה הנחלים. גם אבני צור ועצים, ששימשו לו להתקנת
כלי ציד וכלי מלחמה, לא חסרו בסביבה זו.

מערות הנולגולת* — אחת ממערות האדם הקדמון בנחל עמוד.

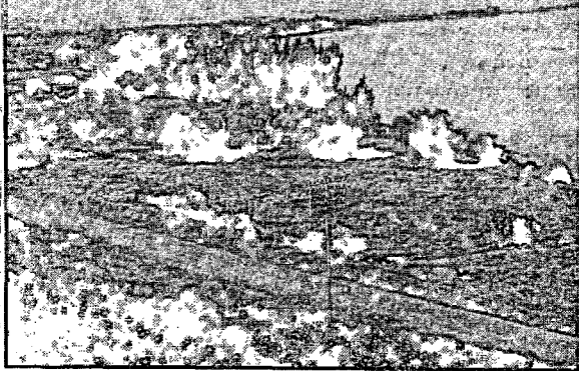
דעת - מכללת הרצוג

בחפירות שנערכו ב־1925 במערת אמירה ובמערת הגולגולת שתייהן נחל עמוד — ובמדרגות שבפתחיהן. נתגלו כלי צור למי ניהם. כלי עצם ושברי עצמות של חיות. שנעלמו מן הארץ מזה זמן רב — כלי עבודתו ושיירי ארוחותיו של האדם הקדמון. בן תקופות האבן הקדומה והתיכונה. החרסים שנתגלו במערות אלה מעידים כי המערות היו מיישבות גם בתקופות ההיסטוריות. החל מתקופת הברונזה הקדומה וכלה בתקופה הביזנטית. ואף בזמן מאוחר יותר.

פוריות הבקעה

הדות לשפע המים שבה. לאדמת הסחף הפוריה. לדרכים החשובות שעברו בה. ולקרבתה למרכזים עירוניים. היתה ודאי בקעת־גניסר מיושבת תמיד בצפיפות; אולם עדות ברורה לכך נמצא רק במקורות שונים מסוף ימי הבית השני ומימי המשנה והתלמוד — התקופות שבהן הגיעה הבקעה לשיא פריחתה. בשני קצות הבקעה ניצבו אז הערים העבריות מגדל וגניסר. והגבעות ההררים המקיפים אותה היו זרועים שרשרת רצופה של עיירות וכפרים עבריים, שסגרו עליה בטבעת הדוקה. מכל העיירות האלו ידוע לנו היום רק מקומן של ארבל, חוקוק ומוגה. החקלאים העברים החרוצים הפכו את הבקעה הפוריה, ברוכת השמש והמים. לגן פורה. יש להניח, כי הישוב הגדול והצפוף לא הגיע אף פיסת קרקע בלתי מעובדת ואף טיפת מים בלתי מנוצלת. הבקעה כולה היתה משוכצת שדות מורע. ערוגות ירק וגני פרי למיניהם. על מדרונות ההרים המקיפים אותה הותקנו מדרגות שהיו מוריקות בכרמי זיתים וגפנים. אף גדות הנחלים היו עטורות ירק לכל אורכן. כפי שעדיין ניתן לראות. בימינו בקטעים אחדים נחל צלמון מדרשים רבים רוחו בקרב העם על ברכת הבקעה. ובעלי האגדה קשרו לה כתרים נפלאים. ברכת משה נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים הירום ירשה" (דברים לג) נדרשה בזו הלשון:

דעת - מכללת הרצוג

בקעת גניסר מצטיינת בפודיותה

מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים ובכפלויות (יבולים כפולים). ומלא ברכת ה' — זו בקעת גניסר. באותה רוח נדרשה גם ברכת יעקב: „נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר” (בראשית פט. כא) — „נפתלי אילה שלוחה — מדבר בארצו שכולה בית שלחין” (אדמת משקה) או במקום אחר: „נפתלי אילה שלוחה — זו בקעת גניסר המבפרת פירותיה וממהרת כאילה”.

פירות גניסר נתפרסמו פרסום רב; גדלם, טעמם ויתר סגולותיהם שימשו נושא לסיפורי גוזמאות. סיפורה שאפשר לאכול מהם מאה בלי שישביעו ובלי שימאסו. כן אמרו, שבגלל מתיקותם הרבה צריך לאכול משחו מלוח אחריהם. חכמי טבריה הסמוכה היו

דעת - מכללת הרצוג

הולכים מפעם לפעם לבקעה ליהנות מפירותיה. המקורות לא נקבו בשם הפרי שאכלו החכמים. אולם הפליגו בשבתו. אמרו חכמים: מפני מה אין פירות גניסר בירושלים? כדי שלא יהיו עולי רגלים אומרים: אלמלא עלינו אלא לאכול פירות גניסר דיינו, ונמצאת עלייה שלא לשמה". מעניינים ומשעשעים דבריו של האמוראי רבה בר בר-חנה על פירות גניסר, שנאמרו בלשון הגזומאות הרמזים האופיינית לו: "אמר רבה בר-בר-חנה: כשהיינו הולכים אחרי ר' יוחנן לאכול פירות גניסר — — — ר' אמי ור' אסי היו אוכלים עד שנשרו שערותיהם. שמעון בן לקיש היה אוכל עד שהיה מורד (משתכר) והיה ר' יוחנן אומר להם לבית הנשיא, והיה משדר ר' יהודה נשיאה בלשים אחריו והיו מביאים אותו לביתו" (ברכות מד, א; עירובין ל, א).

ידיעה שתומה על פירות גניסר השתמרה בדברי ההיסטוריון הרומאי סטרובון (המאה הראשונה לספירה). לדבריו גדלים ליד מגדל ציפוס שפריים דומה לתפוחים.

המשנה מספרת לנו, שסופותיהם של שומרי הגנות שבבקעת גניסר לא היו דומות לשומירות הארעיות. לפי שעונת האסיף הארוכה בבקעה (לפי יוסף בן מתתיהו — תשעה חודשים לענבים ולתאנים) חייבה שומירות בעלות אופי של קבע, אשר תאפשרנה ניהול תקין של חיי משפחה. אולם, כפי שמסתבר מן המשנה, לא נחשבה "סוכת גניסר" (כשמה במשנה) לבית — אף שנמצאו בה ריחים ותרנגולים — ולא היתה חייבת במעשרות. הרמב"ם, בפרשו ענין "סוכת גניסר", אומר: "מקום בארץ הצבי, יש בו גינות רבות, מדובר בו נכבדות ונפלאות ועושים בו אהלים לדירה כל זמן אסיפת הפירות, וזה המקום שקראה התורה כנרות".

העדות החשובה ביותר על הבקעה, הניתנת מפי אדם שהכירה מקרוב, נמצאת בדבריו של יוסף בן מתתיהו, הוא מתאר את הבקעה במלים נלהבות: "ולאורך ים גניסר משתרעת ארץ הנקראת

דעת - מכללת הרצוג

גם היא כשם גניסר, והיא נפלאה בתכונתה וביופיה. ואדמת הארץ הזאת דשנה, ועל כן לא יחסר כל צמח האדמה, ויושביה נטעו בה כל מיני מטעים, כי מזג האויר הטוב נוח לצמחים שונים זה מזה. ופה צומחים לאין מספר אגוזים הדרושים להם קרה יותר מכל הנטעים, ועלידם עולים תמרים היונקים את להט השמש. ובקרבת אלה ואלה גדלים עצי תאנים ועצי זיתים, אשר יפה להם האויר הממוצע. עד אשר יאמר האומר, כי הטבע חגר את כל כוחותיו לחבר פה את כל המינים השונים הנלחמים זה בזה. וגם תקופות השנה מקנאות אישה ברעותה וכל אחת רוצה לכבוש את הארץ לעצמה. ואדמת הארץ מצמיחה את הפירות השונים האלה למיניהם בדרך נפלאה — ועוד יותר מזה: היא שומרת עליהם כל השנה. מלכי כל עצי פרי, הגפן והתאנה, נותנים את פריים. תשעה חדשים רצופים בשנה, ויתר פרי העץ הולך ובשל אתם זה אחר זה. כל ימות השנה.

ומלבד מזג האויר הטוב מצוי עוד מקום נאמן וחזק המביא ברכה לארץ, הוא הנקרא כפי יושבי המקום בשם כפר-נחום (הכונה למעיינות עין-שבע, היא טבחה). הארץ הזאת משתרעת לאורך ים גניסר 30 ריס (5760 מ') ורוחבה 20 ריס (3840 מ')^א. מסתבר, שיוסף כלל בתוך הבקעה גם את המורדות המעובדים, כי המקום הרחב ביותר בבקעה אינו מגיע אלא ל-2 ק"מ בקירוב.

דעת - מכללת הרצוג

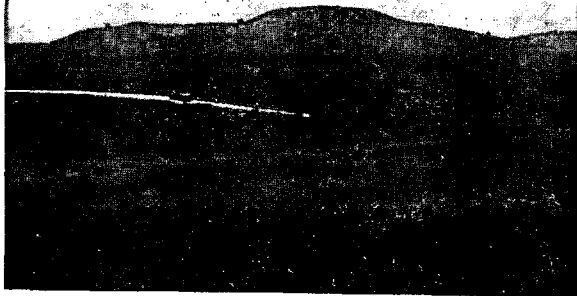
ישובי הבקעה בתקופות השונות

כאמור, היתה הבקעה מאוכלסת כבר בשלהי תקופת האבן הקדומה. יאלם הישוב העירוני הראשון התהווה בה רק במחצית הראשונה של האלף השלישי לפסה"ס. על הר כנרות קמה אז העיר כנרת. ושמה הוסב אחר-כך גם לימה. עיר זו שימשה מרכז לאיזור כילו, ומערכות צבאיות רבות נערכו בה או בקרבתה. בתקופת התנחלות שבטי ישראל היא נכללה כנחלת שבט נפתלי, שהתנחל גם על חושי הכנרת. משנחרבה העיר כנרת וחרבה הבקעה כולה בידי תגלת-פלאסר הג', אין אנו שומעים על הבקעה עד סוף ימי הבית השני. הפעם שומעים אנו על מרכזים אחרים: תחילה על ארבל, שבה נלחמו הקנאים בקלגסיו של הורדוס, ואחר-כך על מגדל, שבה התחילה אחת המערכות הדרמטיות והמריות ביותר במלחמת היהודים ברומאים. בימי המשנה והתלמוד מילאה העיר גניסר תפקיד ראשון במעלה, ובאותה תקופה אף הוסב שמה על הבקעה כולה. על תולדות הבקעה וישוביה יסופר בפרקים הבאים.

כנרת – העיר הראשונה בבקעה

הר כנרות (עורימה) ניצב על החוף בקצה הצפוני-מזרחי של בקעת גניסר. יהוא מפריד בינה לבין בקעת-טבחה השכנה. ההר מתנשא ל-87 מ' מעל פני הכנרת; הוא מבודד מסביבתו. וקיריתיו התלולים מקשים על הגישה אליו, ומקלים על הגנתו. במיוחד תלול מרדו המזרחי. השופע כקיר זקוף לתוך הכנרת, ותוסס את מעבר החוף בין שתי הבקעות-האחיות. משמגיעה הדרך העוברת לאורך חוף הכנרת אל הר כנרות, היא נאלצת לעקפו ולעבור כנחל הצר המפריד בין ההר לבין שלוחת הגליל. בעקבות הדרך הקדומה שעברה במקום נסלל בימינו הכביש טבריה-ראש-פינה. ממרומי הר כנרות ניתן, אפוא, לשלוט בנקל על המעבר הצר החיוני הזה. על ראש

דעת - מכללת הרצוג

הר כנרות, שעליו ניכר תלה של העיר כנרת הקדומה

ההר מתנוסס תל כפול־כיפות, המתבלט יפה מעל סביבתו. בו טמונים שרידי העיר הראשונה ששכנה בבקעה. היא העיר הקדומה כנרת, הנזכרת גם במקרא. חכמינו הרבו לדון ולדרוש במקור השם „כנרת“. יש לציין, שהסברה הרווחת על הקשר שבין שם זה לכינור, בטעות יסודה. כינר הוא שמו של שית — הנקרא שיוף בפי הבוטנאים כיום — ששרשיו איתנים, התפשטותו מהירה והוא מסכן את שדהו של החקלאי. על שמו נקראה, כנראה, העיר.

החרסים שנחפרו בתל מעידים, כי התהוות העיר החלה במחצית הראשונה של האלף הג' לפסה"נ. עד לאמצע האלף הב' היתה כנרת ישוב קטן, שהשתרע רק על פני חלק מהתל. בפרוס תקופת הברונזה המאוחרת (1200—1550 לפסה"נ) החלה לקום עיר. עלייתה קשורה בתמורה הפוליטית שחלה באותה תקופה. החל במאה הט"ז לפסה"נ

דעת - מכללת הרצוג

שבה מצרים הקדומה ונהייתה גורם מדיני בינלאומי ראשון במעלה. לשיא גדולתה הגיעה בימי מלכותו של פרעה תחותמס הג'. מלך תקיף ושואף-קרבות זה ערך במשך 20 שנות מלכותו 16 מסעות צבאיים בקדמת-אסיה והקים אימפריה אדירה שהאריכה ימים רבים. במסעותיו הוא כבש. בין היתר, גם את ארץ-ישראל וסודיה, שהפכו לפרובינציות של פרעה.

במסע שנת 1468 לפסה"ג — אותו מסע שבו נערכה גם מערכת מגידו המפורסמת — נכבשו על-ידיה, לפי דבריה, 113 ערים בארץ-ישראל ובסודיה; אחת מהן היתה העיר כנרת. על כך מעידות הכתובות שחרט תחותמס הג' במקדש הפרעונים בקרנך שבמצרים. קו ההגנה של ממלכת פרעה הועתק עתה לעבר א"י וסודיה, ובעקבותיו גם רבתה דאגתו של שלטון-הכיבוש לערי המבצר ששכנו בצד דרכי התחבורה הצבאיות. תחותמס הג' ביצרן והגביר את כושר עמידתן, הקים בהן בסיסי אספקה וצידה וקבע בהן חילות-מצב. צבא פרעה חנה גם במבצר כנרת, ולמפקד המבצר נתמנה אחד מנסיכי פרעה.

ליד כנרת, בשער הכניסה לבקעת-גניסר, נבלמה כנראה, אחת הפשיטות או הפלישות של המיתאנים — עם הודי-אירופי, שהיה אויבו הקשה והמסוכן ביותר של פרעה באותה תקופה. לזכר הנצחון צייר תחותמס הג' על מפקד האיזור, הוא מושל העיר, להקים בכנרת מצבת-אבן ולחקוק עליה את תיאור פרטי המערכת. שריד ממצבה זו נתגלה בדרך מקרה בימינו במורד הר כנרות, ובו חקוקים בכתב החרטומים הדברים הבאים: "...לפניו נקרא צו המלך... אני הנסתי את הזרים של מיתאני והם היו כלא היו..."

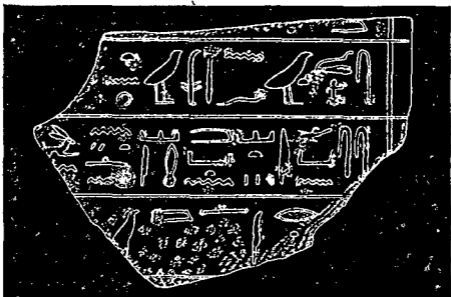
בימי השלטון הפרעוני גדלה העיר ונתעצמה; היא הטילה את שלטונה על סביבתה הקרובה והטביעה עליה את חותמה. בחזום שלטונה הישיר היתה בראש וראשונה בקעת-גניסר, שנקראה אז, כנראה, בקעת-כנרת או בקעת-כנרות, על שם העיר; גם הימה נשאה

דעת - מכללת הרצוג

את שם העיר, ונקראה פְּנַת (פְּנָרֹת). אמנם, כרבות הימים נשתכח שם הבקעה, והוא אינו נזכר כלל במקורות, אולם השם ים כנרת נזכר במקרא ארבע פעמים, והוא מקובל בפירונו עד היום. השפעתה של כנרת הלכה והתפשטה מעבר לתחומה, ולא היו לה מתחרים לאורך חוף הימה. היא פרשה את שלטונה על כל מערב הכנרת – איזור הנקרא במקרא בשם „כל כנרות“ (מלכים א, טו כ). עם זאת הכירה בהגמוניה של חצור, העיר הכנענית הראשית בצפון. ראש כל הממלכות האלה (יהושע י, א-ו), בפלוש שבטי ישראל ארצה התייצב נגדם בצפון מלך חצור, בראש קואליציה של מלכי כנען, אחד ממלכי כנען אלה היה מלך כנרת.

בימי ההתנחלות עלתה רצועת מערב הכנרת בגורל בני שבט נפתלי. הם השכילו לסגל לעצמם במהירות את אומנות הדיג

קטע של מצבת אבן מהמאה הס'ו לפסה"ג, שנמצא במורד הריכנרת, ובו חקוק בכתב חרטומים: „... לפני נקרא צו המלך... אני הנסתי את הזרים של חיתאני והם היו כלא הי...“

דעת - מכללת הרצוג

שפיתחו הכנענים. ואף ירשו את זכויות הדיג בכנרת. מסורת עתיקה מימי ההתנחלות, שהשמרה בתלמוד, מספרת, כי זכויות הדיג בכנרת היו בעיקרן בידי דייגי נפתלי וכי הימה כולה והחופים סביב לה נכללו בנחלתם. בני נפתלי שיקמו את העיר כנרת, והיא שבה והיתה עיר מבצר, שהיוותה מחסום בפני נסיונות פלישה מן הצפון.

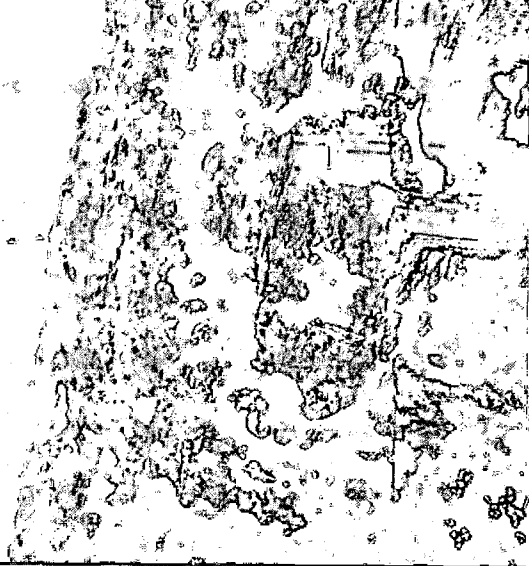
במאה ה'ט' נחלש כוחה של מלכות ישראל, וארם-דמשק החלה מרימה ראש. בראשית המאה ה'ט' עלה בן-ההדד מלך דמשק על ישראל וכבש את ערי נפתלי בצורות, ואת כל כנרות (מלכים א', טו-כ). במלחמות הארוכות המייגעות שהתחוללו בין בני ישראל לבני ארם היתה העיר כנרת, ואחה הבקעה כולה, לשדה-קרב; פעמים מספר נכבשה ונחרבה על-ידי פלשים, ומדי פעם שבה ונבנתה.

בשנת 732 לפסה"נ נכבשה העיר בידי תגלת-פלאסר הג' מלך אשור, ונהרסה. תושבי העיר וסביבתה הוגלו אשורה. החרסים מעידים, כי מאז לא קמה עוד העיר מהריסותיה: הישוב העירוני של כנרות חדל ולא הוסיף קום.

מצודת-המערות - ארבל

משני עברי נחל ארבל מתנשאות לגובה 300—400 מטר מעל פני-הכנרת שתי תומות סלעים, המשובצות במאות מערות, מהן טבעיות ומהן הצובות בידי אדם. מצוקים אלו ומערותיהם נקראים על שם העיר ארבל, אשר שכנה במקום בו מתחיל נחל ארבל (ואדי אל-חמאם) בירידתו המסחררת מהרמה לבקעה. ארבל היתה העיר המרכזית בכקעת-ארבל, והשתרעה לרגלי קרני-היטין. מקור חשיבותם ועוצמתם של מצוקי ארבל היו המערות, הניתנות לביצור בנקל. משום כך שימשו משכן לאדם כבר בתקופות הפרהיסטוריות. בתקופות ההיסטוריות הוקמה בהן, בעיקר במערות שבצוק הדרומי — מערכת ביצורים שלמה ועצמאית: מערות חדשות נחצבו

דעת - מפללת הרצון

שרידי מבצר ארבל, שנבנה באחד הקירות התלולים של נחל ארבל

בסלע, מהן מרובעות, ומהן מעוגלות ומקומרות; כן נחצבו מבואות סתרי ומעברים משורה אחת של מערות לחברתה והוספו קירות*

דעת - מכללת הרצוג

מגן ומדרגות: כמה מהמערות טויחו והותאמו לשמש בורות לאגירת מי-גשמים. כך קמה מצודת-המערות השגיאה. ששלטה על נקודת מוקד של „דרך-הים“ ועל מקום המפגש של שני סעיפיה: הסעיף שעלה במעלה נחל ארבל לפני הארץ, והסעיף שנתמשך לאורך חוף הכנרת אל בית-יריח ובית-שאן. אין אנו יודעים בדיוק מי החל בבניית מצודה זו ואימתי היה הדבר, אולם על-פי המקורות הידועים אין להטיל ספק, שהמצודה היתה בשימוש כבר בתקופות קדומות מאוד, והיא נהרסה ונבנתה חליפות.

בתולדות עמנו רשמה מצודת-המערות פרקי גבורה ופרקים טרגיים כאחד. היא נטלה חלק במלחמות רבות לעצמאות ישראל, דם עברי רב נשפך בה ולרגליה.

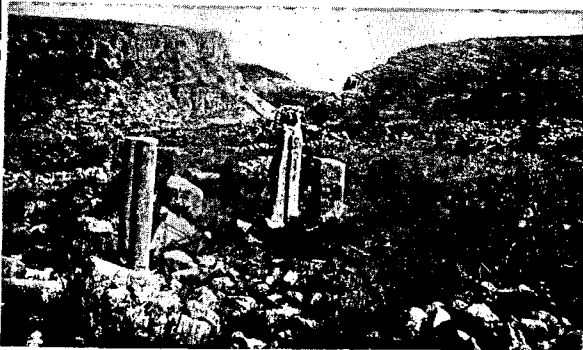
לראשונה נזכר שמה של ארבל במקרא. ברצותו להזכיר לעם מפלה צבאית, שזועתיה נחקקו היטב בזכרון העם, אומר הנביא הושע: „וקם שאון בעמד, וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית-ארבל ביום מלחמה, אם על בנים רטשה“ (הושע י, יד). על איזו מלחמה מוסב תיאור זועות זה, ומיהו שלמן שעליו מדבר הכתוב — אין אנו יודעים. הדבר אירע, כנראה, בסוף ימי הבית הראשון. בשעת נסיון לחסום את הדרך במקום זה בפני פולש זר.

הידיעות על תולדות ארבל בימי הבית השני ברורות ומפורטות יותר. המבצר שימש אז כמעוז לנאמני העם. שיצאו להילחם תחילה ביונים-הסורים, ואחר-כך ברומאים ובבני-ביתוס המתבוללים. מבצר ארבל חסם את הדרך לפני בכחידס, שר צבאו של דמטריוס מלך סוריה, שפלש ארצה כדי לדכא את מרד המכבים. ליד ארבל נאלץ בכחידס להיעצר ולצור עליה, ורק אחר מאמצים רבים הצליח לכבוש את „מסילות בארבל“ (כלשון ספר חשמונאים). הכרוניקן של התקופה מספר לנו על גורל המתגוננים בלשון קצרה: „ויהרגו נפשות אדם רבות“.

ארבל מזכרת שוב בקשר למלחמותיו של הורדוס כלוחמי

דעת - מכללת הרצוג

החופש. הורדוס חזר מרומא אחר שקנה מידי הרומאים את כתר מלכות יהודה. אולם את השלטון בארץ היה עליו לכבוש במלחמה עקובת־דמים: הוא הוכרח להתגבר על התנגדות העם, שראה בו עבד אדומי מתפרץ, המנסה לנשל בעזרת הגייסות הרומאיים את המלך החשמונאי האחרון, מתתיהו אנטיגנוס, מממלכתו. במלחמה האכזרית שנתלקחה נלחמו היהודים בחמה שפוכה ובחירוף־נפש. מלחמה ממושכת במיוחד — שארכה שנתיים ימים — נכפתה על הורדוס על־ידי אנשי הגליל. המכשול הקשה ביותר בדרכו בגליל היה מצודת־ארבל, שבה התבצרו נאמני בית־החשמונאים ובני משפחותיהם. אנשי ארבל פעלו בשיטות של לוחמה־זעירה (גרילה), ועל כן מכנה אותם יוסף בן־מתתיהו, הנוהג לפי טעם קוראיו הנכרים, בכינוי „לסטים“, שהיה רווח בפי הרומאים לגבי המורדים במלכות. לוחמים אלה גרמו לצבא הורדוס אבידות כבדות, ורק לאחר מקום בית־הכנסת העתיק של ארבל וחלק מהשרידים, ברקע נראה נחל ארבל בעל קירות הסלע התלולים

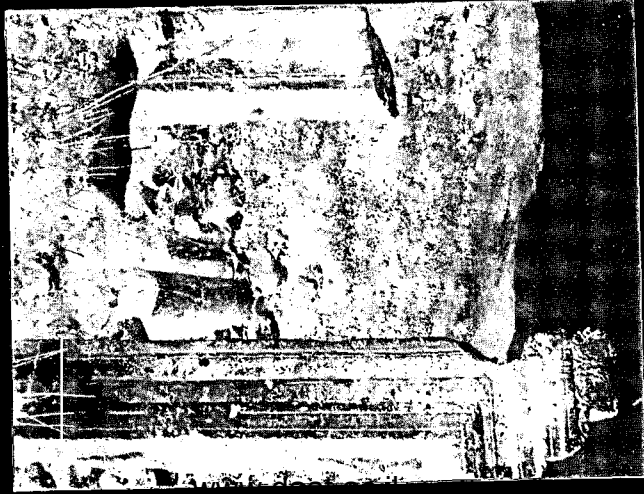

דעת - מכללת הרצוג

שחשו לעזרתו לגיונות חדשים, עלה בידיו להתגבר על לוחמי ארבל. והרי תיאור קרבות אלה בלשונו של יוסף בן מתתיהו: „אחרי כן יצא להילחם בלסטים יושבי המערות. כי הם פשטו בכל הארץ מסביב והרבו להרע ליושביה מחרב המלחמה האוכלת. הורדוס שלח לפניו שלושה גדודי רגלים ולהקת רוכבים אחת אל כפר ארבל, וכעבור ארבעים יום בא שמה עם שארית חילו. אבל האנשים לא פחדו מפני בואו ויצאו לקראתו בכלי נשקם, כי היו מלומדי מלחמה ומרי נפש כשודדים. משנפגשו במערכה, הבריח אגף השודדים הימני את אגף חיל הורדוס השמאלי, אבל הורדוס מיהר לבוא לעזרת אנשיו מן האגף הימני אשר עמד בראשו, ואחרי עצרו בעד מנוסת צבאו התנפל על הרודפים אחריו ושבר את זרוע גבורתם עד אשר לא יכלו לשאת את כובד המלחמה ופנו עורף. והורדוס רדף אחריהם עד הירדן בחרב אוכלת והמית מהם חלק גדול, והנשארים נפוצו מעבר לנהר, עד אשר שקטה ארץ הגליל מחמת המציק, כי נשארו רק אנשים אשר הסתתרו במערות, והורדוס האריך להם אפו עד לעת מצוא“.

יוסף בן מתתיהו משתמש, אמנם, בלשון חלקות, אולם אף מדבריו נשמע בבירור, שנצחונו של הורדוס לא היה שלם, שרידי לוחמי החירות המשיכו, כפי שמסתבר, להסתתר בכוכי צוק מבצרם, לחסום בפני צבא הורדוס את עורק התחבורה החיוני ולזנוב בגדודי. כעבור מספר חדשים שב הורדוס וניסה להכניעם בקרב. באביב שנת 38 לפסה"ג יצא לגליל, ומטרתו היחידה הפעם להכניע את יושבי המערות. „...המערות האלה נמצאו בצלעות הרים תלולים, ומכל עבר לא יכול הצבא לגשת אליהן, כי רק משעולים צרים ונפתלים הוליכו אל פי המערות, והסלע אשר מעבר פני המערות מלמעלה ירד אל תהום עמוקה והיה זקוף על פי התהום. זמן רב לא ידע המלך לשית עצות בנפשו, כי נבצר ממנו להגיע עד המקום ההוא. ואחרי כן מצא תחבולה מחוכמת ומסוכנת גם יחד. הוא ציוה לשלשל את

למטה. שם נמצא חפץ זה, שנקרא 'המלך', ובו נמצאו חפצים רבים, כגון כלי נשק, כלי אוכל, וכו'. חפץ זה נמצא בתוך חפץ אחר, שנקרא 'המלך', ובו נמצאו חפצים רבים, כגון כלי נשק, כלי אוכל, וכו'.

דעת - מכללת הרצוג

בחירי צכאו בארונות (התלויים בחבלים) ולהציגם על פי המערות. בידי החיילים היו מוטות ארוכים שבקצותיהם וויים עקימים כדי לתפוס בהם את המורדים, למשכם ולהדוף אותם אל התהום. כאשר הגיע הארון אל מול פתח המערה, הדפו החיילים את המורדים בכידוניהם. שחטו את יושבי המערות וטפסו. והשליכו אש על האנשים אשר אמרו לעמוד על נפשם. הורדוס רצה להציל אנשים אחדים ממות וציוה עליהם ביד שליחיו לצאת אליו. אבל איש מיושבי המערות לא נעתר לדבריו ולא הסגיר את נפשו בידי הורדוס. ואלו אשר נתפסו בעל כורחם בחרו במות מחיי שבי. עם כוא הלילה נפסק הטבח. כשנתחדש למחרת, היה שם זקן אחד אשר אטם אזניו משמיע צעקות אשתו ושבעת בניו. כחלותם את פניו לתת להם כי יצאו בברית שלום — והמית את כולם. כן עשה את הדבר: הוא ציוה עליהם לצאת אחד אחד ועמד על פי המערה והמית כפעם בפעם את הבן היוצא משם. הורדוס ראה את הדבר מרחוק ורחמיו נכמרו עליהם מאד. הוא פרש את יד ימינו מול הזקן והשביע אותו לחמול על נפשות בניו. אבל הזקן לא שעה אל דבריו. רק חרף וגידף את הורדוס כי הוא בן־חשוכים, והמית את אשתו על הבנים. ואחרי כן השליך את החללים אל התהום וקפץ עצמו שמה, כי העדיף את המוות על חיי עבדות. ככה כבש הורדוס את המערות ואת היושבים בהן...” (קדמוניות היהודים יז, טו; מלחמות היהודים א, טז).

יוסף בן מתתיהו עצמו. שהיה מפקד הכוח היהודי בגליל בימי המלחמה ברומאים, ביצר את מצודת ארבל והוסיף לה חומנת. אולם אין אנו יודעים אם נערך קרב במקום באותה מלחמה.

הערבים, הצלבנים, הממלוכים והתורכים השתמשו גם הם במבצר, אך מאז יוסף בן מתתיהו אין בידינו אלא ידיעות מעטות על תולדות המקום. בימינו נקרא המקום בפי הערבים בשם קלעת. אבן מען — מבצר בן מען. לפי דברי כרוניקון לבנוני נבנה המבצר בשנת 1631 בידי עלי בק בנו של ספר אדין, הפחה הדרוזי הנודע

דעת - מכללת הרצוג

שמרד בתורכים. מוצאו ממשפחה בשם מען. המקום נקרא גם קלעת נעלה, אך מקורו של שם זה אינו ידוע. רוב שרידי המבצר הנראים לעין המבקר בו כיום (שלוש הדיוטות, החומות, טורי המדרגות, אשנבי הירייה וכו'), הם מימי התורכים מהמאה הי"ז. משקוף אבן מהמבצר ועליו תבליט שני אריות נלקח למוזיאון רוקפלר בירושלים.

בפתח אחת ממערות הארבל

דעת - מכללת הרצוג

לרגלי המצודה נמצאו נדבכי אבנים הורדוסיות. רוב החרסים שנמצאו במערות הם מהתקופה הרומאית.

מגדל

בימי הבית השני שכנה עיירה בשם מגדל על חוף הכנרת בפתח נחל-ארבל (סמוך למקומו של הכפר הנטוש מגדל של ימינו שירש את שמה). כדי להבדילה ממקומות אחרים שנשאו גם הם שם זה, קראו לה מגדל נוגיא. כלומר - מגדל הדגים. היונים כינוה בשם טריכיאי. שפירושו מקום מליחת הדגים. עצם שמותיה של העיירה מעידים, שחלק גדול מתושביה התפרנסו מדיג וממלאכות הקשורות בו. מגדל היתה מרכז תעשיית שימורי הכנרת. ומוניטין יצאי לה בשוקי רומא. הגיאוגרף הרומאי סטראבון (המאה ה'א' לספירה) מעיד עליה: „בטריכיאי מספק הים את הדגים הטובים ביותר למליחה“. ההיסטוריון הרומאי פליניוס, אף הוא בן אותה תקופה, קורא לכנרת בשם יס-טריכיאי - עדות. שממנה ניתן ללמוד על חשיבותה של העיר באותה תקופה.

אולם לא על הים לבדו חיו תושבי מגדל. העיירה ישבה ליד הסתעפות דרך המלך. והמסחר פרח בה. כן ידוע, כי היו בה תעשיית-אריגים ואף מצבעות: חלק גדול מהתושבים עסקו אף בחקלאות. בזמנו של יוסף בן מתתיהו מנתה העיר 40.000 תושבים, מרביתם יהודים ומיעוטם יונים. תושבי מגדל היהודים, ובעיקר הספנים והדייגים הרבים שביניהם, הצטיינו ברוחם העשויה ללא חת ובנכונותם הנחושה להילחם לחירות העם. סביבם התקבצו לוחמים מכל הסביבה. כך היתה מגדל למרכז מדיני וצבאי של המתנגדים לשלטון-רומא. עובדה זו קבעה את דרכה ואת גורלה של העיר בתהפוכות העתים, שעליהן יסופר להלן.

מגדל היתה למרכז ההתקוממות נגד הרומאים כבר בשנת 52 לפני הספירה. באותה שנה נחל קרסוס, שעמד בראש הצבא הרומאי,

דעת - מכללת הרצוג

טביבתה של מגדל כיום. מגדל הקדומה היתה בנויה עלייך חוף הכנרת

את מפתו הגדולה מידי הפרתים. שמע המפלה הצית את אש מרד בארץ. שזה עתה באה בעולה הכבד של רומא. ומגדל היתה מרכזו. הנציב הרומאי של סוריה מיהר לדכא את המרידה. הוא שם מצור על מגדל. ולאחר שכבשה מכו 30,000 יהודים לעבדות.

בשנת 54 לספירה נתן נירון קיסר את הערים מגדל וטבריה כמתנה למלך היהודי אגריפס ה'ב' אשר תחום שליטתו השתרע בעיקר על צפון עבר-הירדן. וכלל בתוכו גם את הפינה הצפונית מזרחית של הכנרת. אגריפס ה'ב' נשאר נאמן לרומאים והתנגד למרידה. אולם לשוא ניסה להרגיע את הרוחות ולשכך את אש המרד. השפעתו על אנשי הגליל היתה קלושה למדי. ולא היה בה כדי להטות את ההתפתחות המדינית של המאורעות.

יוסף בן מתתיהו רצה להפוך את טבריה. העיר הגדולה ביותר באיזור זה באותה תקופה. למרכז המרד. אולם עד מהרה נוכח

דעת - מכללת הרצוג

שתושבי טבריה אינם החלטיים במריים, והוא נאלץ לנקוט נגדם אף פעולות עונשין. כך הפכה מגדל למרכז המרד ממערב לכנרת, ויוסף בן מתתיהו, מפקד הגליל, ביצר אותה לקראת התמודדות צי סירותידי, שהותקנו והותאמו לצורכי תובלה ומלחמה. חנה בנמלה של העיר. צי זה היה ברובו, רכושם של תושבי מגדל עצמם; שאר הסירות לוקטו מכל ישובי הריג העבריים שמסביב לימה. תפקידו היה להחיש תגבורת לנקודות התורפה. להטריד את הרומאים מעבר הים, למנוע בקוי האספקה שלהם ואף להילחם בהם פנים אל פנים ביים. מפקדו של הצי היה יהושע בן צפיא, ראש יורדי־הים של טבריה. יוסף בן מתתיהו השתמש בצי זה גם באחת מפעולות העונשין נגד העיר טבריה. כשזו רצתה לעבור לצד רודפי השלום. לפי דבריו, השתתפו בפעולה 230 סירות, ובהן הועברו כבת אחת 2400 אסירים. לאחר נפילתה של ידפת התקדם אספסינוס במהירות לעבר חופי הכנרת בראש חיל שמנה 60.000 איש. טבריה נבהלה, ופתחה את שעריה לפני הרומאים. קומץ לוחמי החופש שבה החליט להמשיך במלחמה ועבר בדרך הים והיבשה למגדל. אותה שעה התחיל אספסינוס בהכנות למערכה על מגדל:

„ואחרי הדברים האלה יצא אספסינוס את פני העיר (טבריה) וחנה בינה לבין טריכיאיי בתוך. הוא ציוה להקיף את מחנהו במצודה חזקה, בחשבו מראש, כי יתמהמה במקום הזה לרגלי המלחמה. כי אל טריכיאיי התאספו כל המורדים, בבטחם במשגב העיר הבצורה הזאת וביאור הנמצא בקרבתה, הנקרא כפי יושבי המקום בשם ים גניסר (ים כנרת). כמו טבריה, בנויה גם העיר הזאת לרגלי הר, וגם עליה סוכך היאור, ומכל העברים ביצר יוסף את חומותיה; רק טבריה היתה חזקה ממנה. יען כי המצודה הסוגרת על טבריה הקים יוסף בראשית המרד, כאשר היה לו עוד כסף וחיל למכביר ואילו טריכיאיי קיבלה רק את שיירי נדבת לבו. לבני העיר היו סירות (ספינות) רבות ביאור, למצוא שם מנוס כאשר יינגפו במלחמתם

דעת - מכללת הרצוג

מלחמת היהודים ברומאים בגליל

ביבשה. וגם היו מוכנות למלחמת הים. לעת מצוא. וכאשר ביצרו הרומאים את מהנם לא נבהלו אנשי יהושע (בן צפאיא. מפקד צי הסירות) מפני המון האויבים הרב ולא מפני טכסיסיהם הטובים, ומיהרו להילחם בהם; בעלותם עליהם פתאום הפיצו את עישי המלאכה והשתיתו חלק ממעשה ידיהם; וכאשר ראו כי אנשי הצבא המזוינים (כבדי הנשק) מתאספים לצאת לקראתם. פחדו שן תמצאם רעה ומיהרו לברוח אל אחיהם; הרומאים רדפו אחריהם ולחצו אותם אל הספינות — והם הפליגו אל מקום אשר יכלו לחשיג משם את הרומאים מקלעיהם ושם הטילו את עגני ספינותיהם. וסידרו אותן במערכת. להילחם בהן בשונאים העומדים על היבשה...".

דעת - מכללת הרצוג

הרומאים הטילו מצור על העיר, ובלהט אחד הקרבות הגיח כוח יהודי מתוך העיר, ותקף את הרומאים. אספסינוס שלח לקראתם את טיטוס בנו. בראש 600 רוכבים, אולם הרוכבים נרתעו מפני הלוחמים היהודים ולא העזו לפתוח בקרב; לשווא ניסה טיטוס לעודד אותם על-ידי גאוס נמלץ. אספסינוס ראה בשעה הרת-סכנות זאת – שבה ניצבו הגייסות זה מול זה בלי לעשות דבר – שעת כושר להכרעה. הוא שלח כוח בן 2000 רוביקשת לכבוש את ההר שמעל לעיר; אנשי כוח זה ריתקו בהציהם את העומדים על החומה ואת הכוח שהתרכז בתוך העיר, כתגבורת ללוחמים בשדה. אז הגביר אספסינוס את כוחו של טיטוס על-ידי 400 פרשים נוספים; לחצם של הרומאים גבר והלך, והלוחמים היהודים נאלצו לסגת; רק בדוחק הבקיעו לעצמם דרך לתוך העיר. כשהם טובלים אבידות קשות, כשלוך הגיחה עירער את רוחם של אנשי העיר הנצורה. המלאה אזרחים ופליטים. החוגים האמידים רצו לחזור בהם מן המלחמה. כמה מהומה גדולה. שהפכה כמעט למלחמת אחים. קול המהומה הגיע לאזני הרומאים. וטיטוס ניסה לנצל את שעת הכושר. הזאת שנודמנה לו: בראש אלף רוכביו נכנס לתוך הימה, הקיף את קצה החומה הבנויה במים, והבקיע את דרכו לתוך העיר. גורלה של מגדל נחרץ. טבח נורא החל: הרומאים הרגו את כל הנקרה על דרכם, ללא הבחנה בין הלוחמים לבין הבלתי-לוחמים; הם לא חסו גם על אותם רודפי שלום, שלא נטלו חלק במלחמה ושטענו שיש לבטוח בחסדי הרומאים. רבים מבין הספנים והדייגים, אנשי יהושע, הצליחו להגיע לסירותיהם שעמדו הכן ולהפליג ללב הימה.

כל עוד לא הכניעו כליל את ספני הכנרת, לא ראו הרומאים את נצחונם כשלם. אספסינוס ציוו להקיף את העיר מכל עבריה. והטיל על בעלי-המלאכה הרבים, עובדי-המספנות לבנות לו במהירות ספינות למלחמה בצד סירות-הדיג הישראלי. המלאכה נשלמה במ-

דעת - מכללת הרצוג

הירות: בצי זה יצאו הרומאים למגר את שארית הכוח הישראלי בימה. וכך מתאר יוסף בן מתתיהו את המערכה על הכנרת:

„ואחרי אשר הוכנו כל ספינות המלחמה הושיב בהן אספסינוס מספר אנשי צבא כאשר תמצא ידו, להכות את הבורחים אשר על היאור. והיהודים אשר נדחפו אל הסירות לא יכלו לחתור אל היבשה. למען הימלט על נפשם, כי שם ארבו להם צריהם בכל מקום— וגם לא להילחם עם שונאיהם פנים אל פנים, כי סירותיהם היו קטנות כדרך סירות השודדים. ולא היה בהן כוח לעמד בפני ספינות האויבים: וגם מתי המספר אשר בכל אחת מן הסירות פחדו לגשת אל הרומאים הרבים, אשר עמדו צפופים יחד. הם סבבו מרחוק את הספינות, ויש אשר קרבו אליהן מעט והשליכו אבנים ברומאים ממרחק או עברו על פניהם, למען הכותם מקרוב. אולם גם בזה הרבו לעשות רעה לעצמם: כהשליכם אבנים לא השיגו דבר, מלבד אשר צללו כלי נשק שונאיהם כל פעם אשר פגעה בהם האבן, ולעומת זאת שמו עצמם מטרה לקלעי הרומאים: ואלה אשר נועזו לגשת אל הרומאים נפגעו בטרם עשו רעה לרומאים וטבעו עם סירותיהם יחד במצולת היאור, וכאשר ניסו היהודים לבקע להם דרך בין האויבים נדקרו רבים ברמחי הרומאים, ויש אשר קצו הרומאים בתרב שלופה אל סירותיהם, וגם הקיפו סירות אחדות ולקחו אותן בשבי על אנשיהן היושבים בהן. והטובעים הצפים על פני המים נהרגו כחצי האויבים או נמחצו תחת כובד ספינותיהם. וכאשר אחז איש אוכד עצה בקיר ספינת האויב, קצו הרומאים את ידו או כרתו את ראשו. רבים היו חללי היהודים אשר נספו בכל מיני מיתה, והנשארים נלחצו בדרך מנוסתם אל היבשה בידי הרומאים, אשר כיתרו את סירותיהם וסגרו עליהם את הדרך ודקרו בהם בעודם בתוך היאור. רבים הספיקו לעלות על היבשה והרומאים התנפלו עליהם והמיתום שם. וצבע היאור היה אדום מדם וכולו היה מלא חללים, כי לא נמלט איש ובימים הבאים עלתה צחנה גוראה מכל הארץ מסביב, יאיום היה

דעת - מכללת הרצוג

המראה לעינים. כי החוף היה מלא שברי ספינות מנופצות וגם שברי אדם נפחים. אשר נשחתו מלהט השמש ינרקבו והשחיתו את האוויר, עד אשר לא היתה הצרה לאבל ליהודים בלבד. כי אם גם לרוא לרומאים. זה היה קץ מלחמת המים. ומספר חללי היהודים יחד עם הנופלים בעיר לראשונה היה ששת אלפים וחמש מאות.

לאחר מיגורו של הכוח הימי היהודי ערך אספסינוס שפטים בשאר התושבים. מגמת הרומאים היתה לשבור את כוחה של האומה היהודית לחלוטין. הם לא נמנעו ממעשי הטבח האימים ביותר. דעת הפיקוד הרומאי היתה ש...אין דבר אסור כיחס ליהודים. אספסינוס סבר אמנם. שיש להרוג את כולם מיד. אולם אחר ששקל את השפעת המעשה על גורל המערכה באזורים אחרים. ביכר לבצע את זממו בדרך שונה. למראית-עין חנן את הנותרים בחיים והתיר להם לצאת בדרך טבריה. את כל הפליטים האלה ריכז בחווק יד. בהיפודרום של טבריה. וכאן צויה להמית מיד את כל הזקנים והחלשים. 1,200 במספר. ואילו את הצעירים והחזקים. 6,000 במספר. שלח לעבודות פרך. את כל השאר. 30,400 נפש. מכר לעבדים ולשפחות. את ילדי שטחי מלכותו של אגריפס ה'ב' מסר אספסינוס לידי מלכם. ואף הוא מכר אותם לעבדות. בין הנרצחים והנמכרים לעבדות היו גם יוצאי האזורים שממזרח לכנרת וצפון עבר-הירדן (ארגוב. גולן. סיסיתא וגדר).

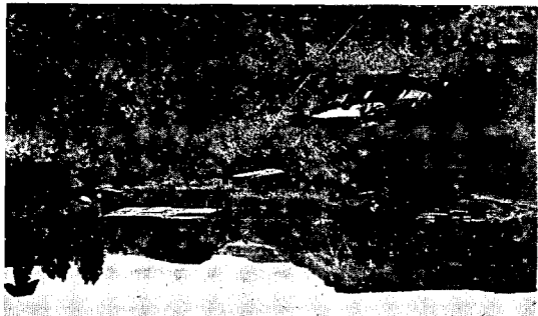
מגדל לא התאוששה עוד ממוראות המלחמה. מאכזן תושביה ומהרס צי הסירות אשר להם. אמנם. היא שבה ובנתה. אולם לא היתה זו עוד מגדל הקדמת. עיר יורדי-הכנרת ומרכז תעשיית שימורי הדגים. מתוך דבריהם של אמוראי ארץ-ישראל (המאה. הג' לספירה) מסתבר. שהכינוי מגדל-הדייגים (נוניא) הלך ונשתכח. ובמקומו בא הכינוי מגדל-צבענא. אין זאת אלא. שמלאכת הדיג ותעשיית השימורים ירדו מגדולתם בעיר. ואת מקומם המרכזי בחיי כלכלתה תפשה מעתה מלאכת האריגה והצביעה.

דעת - מכללת הרצוג

58

קְרִיאָה מֵעֵת הַתְּהוֹמוֹת הַיְהוּדִים. זֶה הַיַּרְדֵּן הַזֶּה יִנְתָּן לָנוּ יְהוָה
 אֱלֹהֵינוּ, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה
 מֵי חַיִּים לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם
 מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה,
 וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים
 לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם
 מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה,
 וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים
 לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם
 מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה,
 וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים

אֵלֹהֵינוּ יְהוָה, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים
 לְבָרְכָתְךָ אֵלֹהֵינוּ יְהוָה, וְעָלֵינוּ יֵרֶד מִן הַשָּׁמַיִם מֵי חַיִּים, וְהָיָה מֵי חַיִּים

דעת - מכללת הרצוג

בין השאר אנו שומעים, שלפי המסורת שהיתה רווחת בעיר, נעשה ארון־הכרית במדבר מעצי שיטים שנכרתו במגדל בידי היורדים למצרים. משום כך נזהרו תושבי מגדל שלא להשתמש בעצי השיטים שצמחו בסביבתם. כששאלו בענין זה את החכמים, השיבו להם: „אל תשנו ממנהג אבותיכם“.

חלק מן הדברים המובאים במקורות אלה אינם אלא דברי אגדה. כך מסופר על אנשי העיר, שהרבו כל כך לנדב נדבות לבית המקדש, עד כי דרושה היתה עגלה כדי להעלות לירושלים את רשימת המנדבים. וכך מסופר על העיר, שהיו בה 80 תנויות לממכר טהרות (יין ושמן טהור) לצורכי המקדש. לפי גירסה אחרת היו בה 80 תנויות לאריגת פרוכות לבית־המקדש.

והרי אגדה על נקיי שמש בית־הכנסת במגדל, הנזכר בכמה מקורות: „נקיי היה שמש במגדל־צבענא. בכל ערב שבת, משעשה גרותיו (שהיו מוכנים למדליקם בבית־הכנסת במוצאי־שבת) היה עולה (לירושלים) שובת שבתו בבית־המקדש ויורד בדרך נס בקפיצת הדרך למגדל ומדליק אותם (עם צאת השבת). יש אומרים: סופר היה, בכל ערב שבת היה עולה, קורא סדרו (פרשת השבוע) בבית־המקדש ויורד (וחזור) ושובת בביתו“.

מגדל קדושה לנוצרים כעיר מולדתה של תלמידת ישו — מרים המגדלית. העיר נזכרת בכרית־החדשה בשם משובש: מגדן (מגדלא) דל־מנונתא (מגדל־נוניא). החל מראשית הנצרות נהגו עולי־הרגל הנוצרים לבקר במגדל, מתוך רשימותיהם ניתן להסיק, שבתקופה הביזנטית הוקמה בעיר כנסייה, במקום שבו צמד לפי המסורת ביתה של מרים המגדלית; הכנסייה נתקיימה עד המאה ה־11 בערך. באותו מקום בנו אחר כך הצלבנים כנסייה חדשה. עולה־הרגל מהמאה ה־12 מתלונן על כי כנסייה זו נהפכה לאורות. עולה־הרגל אחר, מהמאה ה־15, עדיין קורא למקום בשמו העברי, הוא מספר שבמגדל, במרחק חצי מיל מהים, עדיין ניצבים כמה

דעת - מכללת הרצוג

בתים ושרידי בניינים מימים קדומים. במאה הי"ז מוצאים עילי רגל המבקרים במגדל רק שרידים חרבות. כנראה שבאותו זמן חדל הישוב בה מלהתקיים. הכפר הערבי מגדל נושב במאה הקודמת. וניטש בימי מלחמת העצמאות. השרידים הנמצאים במגדל הם שרידי התקופה הרומאית. כן נמצא בה קברו של השיח' מוחמד רסלן. הקדוש לערבים.

גניסר

מקור השם גניסר אינו ברור. לדעת חז"ל, שתהו אף הם על מקורו. הריהו צירוף המלים „גני־שרים“: „ולמה הוא קורא אותה גניסר? רבנן אומרים: „גני־שרים“; ובמדרש אחר נאמר על יושבי הבקעה: „זהו מקבדן מפירותיהן למלכים בעלי הגינות“ יתכן שיש לראות בדברי החכמים רמז לכך. שהבקעה היתה ארעם (ראילי בזמן המשנה) אחוזת־מלכים. יש לזכור, שאחוזת־מלכים מעובדיה על־ידי אריסים ועובדות בירושה משלטון לשלטון. היו תופעה מוכרת ושכיחה בארץ בימי הבית השני ולאחריו. מסתבר, איפוא, שהגירסה הנכונה של השם היא גניסר ולא גינוסר – כשם הקיבוץ היום – שהוא שיבוש סופרים. גם בנוסח הארמי של הברית־החדשה נאמר ימה דגניסר. והירונימיס. מאבות הכנסייה הנוצרית (שחי במאה ה' לספירה). מתרגם אף הוא את השם גניסר לרומית במלים „גני שרים“. השם גניסר נזכר לראשונה. בספר מכבים א' בצורת „מִרְגִּינִיסֵר“ ככינוי לים כנרת.

אין ספק, כי גניסר לא היתה קיימת בימי הבית הראשית. וכי תחילתה בימי הבית השני. המצב הבטחוני היציב והתקין. המציין אותה תקופה. אפשר לבנותה מלכתחילה במקום פרוז בתוך הבקעה. כספרי יוסף בן מתתיהו נזכר השם „גניסר“ כשם הבקעה („הארץ“). שנתנה את שמה לימה. אולם העיר עצמה אינה נזכרת כלל. גם בגירסאות המקובלות של הברית־החדשה נזכרת רק בקעת־

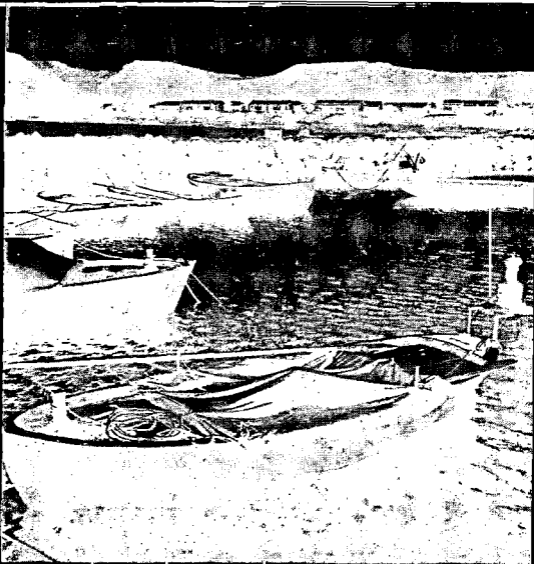
דעת - מכללת הרצוג

„ארץ“) גניסר. עם זאת סוברים החוקרים הנוצרים. שישו פעל בעיר ובסביבתה. וכי סירתו עגנה כנמלה.

המסורת הנוצרית קובעת את מקומה של העיר בקצה הצפוני של הבקעה. עולה-הרגל הניאל (1106) אומר במפורש. על סמך מסורת קדומה. שהעיר גניסר שוכנת ליד הים. החוקר היהודי אשתורי הפרחי ידע בשנת 1322. שהעיר גניסר נמצאת באמצע הדרך. „מהלך מחצית שעה“. בין טבריה לכפר-נחום. ואילו זוסף שוארץ. שחקר את הארץ לפני כ-100 שנה. אומר. כי בזמנו של אשתורי הפרחי ישבה עדיין גניסר על תלה. כמהלך שעה מטבריה צפונה. וכי בזמנו הוא נקרא המקום „חרבות גאנסור“. בימינו אין מקום זה ידוע. וכן אין הוא נזכר במקור אחר.

מקומה המדויק של העיר גניסר לא זוהה עדיין. אולם עדותם הברורה של שרידים. כיוון אמת-המים החצובה בהר כנרות. שהולכה מים ממעינות טבה. ושרידי בית-המרחץ הרומאי שלידי עין-כינר. מעידים כולם שהעיר שכנה בקצה הדרומי של הבקעה. החוקרים נחלקים בדעותיהם כאשר למקומה המדויק: יש המראים אותו בתל-הגוד (שבקרבת בריכות הדגים של קיבוץ גינוסר). יש הקובעים אותו במקומו של הכפר הנטוש עי'איר אבר-שושה. ואחרים — בעיקר הגרמנים בעלי האתר — סבורים כי העיר שכנה צפונה יותר. בסביבת חאן-מיניה.

ידועות ברורות יותר על קיום עיר בשם גניסר אנו מוצאים בתלמוד. על רחובותיה מסיפר. כי הבתים היו בנריים בהם אלה כנגד אלה. וכי כמבואותיהם היו קרפיות (מגרשי סחודות מגדרים) רחבים. שעה שנפתחו דלתות הקרפיות משני עברי הרחוב. היה הרחוב נסגר לרחבו ושני הקרפיות המקבילים היו לקרפיף אחד. תושב גניסר בשם נתן בן-חרשא מספר. כי שאל שאלות לפני החכמים ביבנה. מחזר גם תולה אנוש. תושב גניסר. שנשאוהו בחילופי משמרות באלונקה אל חמי-טבריה. ולא זכה להגיע. כי

המעגן בקיבוץ גניסר

מת בדרך. על אלישע בן אבויה מסופר, שעסק בלימודיו בבקעת גניסר, וכי בה יצא לתרבות רעה — אולם אין ידיעה זו מבהירה אם בגניסר ישב או במגדל. כל הידיעות הללו אין בהן כדי להבהיר אם קדם שמה של העיר לשם הבקעה או להפך.

דעת - מכללת הרצוג

העיר גניסר לא נתקדשה במסורת הנוצרית; אף לא הוקמה בה כנסייה בראשית הנוצרות. ובכל זאת ידעו עולי הרגל הנוצרים הקדומים על קיומה. ביקרו בה ושמרו על מסורת המקום. שם העיר זכה לתשומת לב בגלל סערות הכנרת. עולי הרגל הנוצרים לא ידעו. שהסערה המצויה ביותר בכנרת. — הסערה המערבית — הפוקדת אותה במשך רוב חודשי השנה. ובעיקר בקיץ. מקורה ברוח המגיעה מהים התיכון ופורצת מפתח נחל ארבל. הם סברו. שרוח זו נאגרת ונוצרת בערוצי הבקעה. ולכן דרשו את שם הבקעה ברומית — GENNESARET. כאילו נוצר משתי המלים הרומיות GENERARE AURA. שפירושו „ליצור“ ו„רוח“. התעניינות הנוצרים בסערות הכנרת המתוארות בכמה ממעשי הנסים של ישו. וההסבר המוטעה שנתנו למקורן של הסערות. הביאו לכך. שהשם גניסר נשתמר במסורת הנוצרית והוכנס לתקצירי ההדרכה לצליילנים. עולי הרגל שביקרו בגניסר כדרכם מטבריה לכפר נחום מזכירים אותה ברשמיהם בקשר לסערות הפתאומיות והעזות הפוקדות את הכנרת. ההופכות סירות ומטביעות אותן על אנשיהן.

כינר

החליפיים הערבים לא חיבבו את האקלים השורר בחורף בדמשק בירתם. ולכן הקימו לעצמם ארמונות חורף בבקעת הירדן. כן עשת גם החליף וליד ה־ב, שכעודו יורש־עצר לחליף אל־השאם. ששלט בשנים 724—743, הקים לעצמו בבקעת־גניסר ארמון מבוצר, שנקרא כפי הערבים על שם החליף מינית־השאם. כלומר חוילתו של השאם. החוילה הוקמה על חורבותיה של מצודת דרכים רומאית־ביוזנטית. ארמון זה לא האריך ימים: הוא נחרב ברעידת אדמה, והמקום נעזב. עד מהרה. כתוצאה מסחף הרוח. נערמה עליו אדמה. על התל שנוצר מכך קם במשך הזמן הישוב הערבי. שבא במקומה של גניסר הקדומה. את הישוב החדש כינו הערבים על שם הארמון.

דעת - מכללת הרצוג

שזכרו נשתמר כפי אנשי הסביבה. מקור ערבי מהמאה הי"ד קורא לכפר שנבנה מסביב לחרבות בשם מינית-השאם. מקור אחר מהמאה הי"ט מתאר את אל-מיניה ככפר גדול. בתקופה מאוחרת יותר מציינים עולי-רגל, כי המקום עלוב. הישובים הערבים שקמו במקום נבנו ונהרסו חליפות. והשכבה הערבית המכסה את שרידי הארמון הלכה והתעמקה ועמה גדלו ממדי התל.

בימי השלטון התורכי הוקם מצפון לחרבות הארמון, לרגלי הר כנרות, חאן. כלומר אכסנית-דרך, אשר במשך דורות רבים שימש כתחנה חשובה על דרך שיירות-המסחר הבינלאומיות מדמשק למצרים. עולי-רגל רבים מזכירים אותו ברשימותיהם. עולי-רגל יהודים קוראים למקום „מונית" או „מינית". תייר תורכי מן המאה הי"ז קורא לכנרת כולה על שם האכסניה „בחירת מיניה" — ים מיניה. חרבות האכסניה שרדו עד ימינו.

חרבת מיניה

דעת - מכללת הרצוג

מכל האתרים הקדומים שבבקעת-גניסר זכתה תרבות מינית לתשומת לבם הרבה ביותר של החוקרים, והיא האתר היחידי בבקעה שבו נערכו חפירות יסודיות.

החפירות במקום החלו כבר באמצע המאה הקודמת, וכוצעו בהסתמך על תקותם של חוקרים נוצרים שונים לגלות כאן את שרידי כפר-נחום. שמקומו טרם זוהה בוודאות באותה שעה, או שרידי בית-צידה שניה, שצריכה היתה להימצא, כביכול, במערב הכנרת, או את גניסר. חפירות יסודיות בתל החלו ב־1932, ובהן נתגלו שרידי בנין, שהחוקרים השבוהו תחילה למצודה רומאית; ואחר שעמדו על טעותם, קבעו כי אלה שרידי ארמון החליפים מביית אומיה.

לבנין היתה צורת מלבן רחב־מידות (73×67 מ'). בארבע פינותיו התנוססו מגדלים עגולים, שקוטרם 4.1 מ' במרכזם של שלושה קירות — הצפוני, המערבי והדרומי — ניצבו מגדלי בניינים עגולים למחצה. בקיר המזרחי היתה הכניסה הראשית המפוארת ורחבת-המידות (6.3 מ'). ובשני עבריה מגדלים עגולים למחצה; הנכנס בה היה ניצב במעין חדר־כניסה מחופה בכיפה, ומצופה פסיפס זכוכית וגילופים. הבנין נבנה אבן־גיר, שהובאה מנחל־ארבל. על החומה המקיפה את הארמון היו מגדלונים משוננים. במרכז הארמון השתרעה חצר מרוצפת אבני-בזלת, ומקושטת בעמודים נושאי־קשתות. סביב החצר נבנו החדרים והאולמות. בחלק הצפוני היו כמה חדרים קטנים, שנועדו כנראה לאנשי המשמר ולמגורי החיילים; בחלק הדרומי — אולמותיהם המפוארים של החליפים. הקירות היו מצופים טיח מצויר או טיש; הרצפות — מהן משיש ומהן פסיפסים גיאומטריים צבעוניים. כיום שרדו רק שקעי המסמרות שחזקו את לוחות השיש. שני האולמות שבפינה הדרומית־מזרחית היו מקושטים בעמודים בעלי כותרות וכרכוב, שנשא את קשתות התקרה. מוצאם של עמודים אלה בתקופה הרומאית־כיוזטית

שרידי ארמון של חליף ערבי מהמאה הח' לספירה

האולם הדרומי-מזרחי שימש כמסגד. בקירו הדרומי, הפונה למכה, נמצא שקע „מחראב“. שאליו יפנה המוסלמי בשעת תפילתו. זהו אחד המסגדים הקדומים ביותר בעולם.

דרך שאורכה 240 מ' מקושטת עמודים משני עבריה. הוליכה מן הארמון לכיוון הכנרת. כנראה לנמל העיר גניסר. ניכר שהארמון ניזוק קשה ברעידות אדמה, ונעשו בו תיקונים ושיפוצים שונים. ברעידת אדמה נוספת נהרס הארמון כליל. טבלת שיש שנתגלתה בחפירות מעידה, שהחליף וליד הרב' ציוה לבצע תיקונים בארמון. בחפירות נתגלה, שהמקום היה מיושב כבר לפני הקמת הארמון, ונשאר מיושב גם לאחר חורבנו. סגנון הבנייה הקישוט

דעת - מכללת הרצוג

מעיד. שהארמון נבנה בידי מהנדסים יאמנים בינזנטיים ויוניים. ארמון זה משמש חוליה מקשרת בין אמנות הבנייה הביזנטית לבין זו של התקופה הערבית הקדומה.

הבקעה בגאולתה

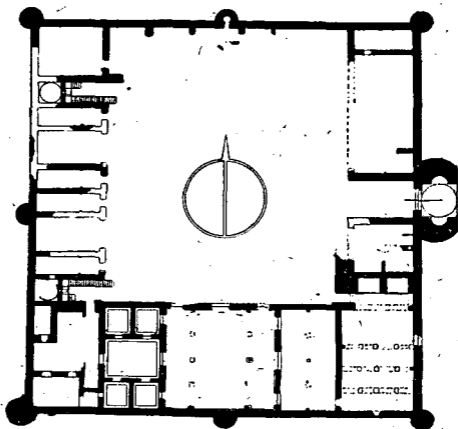
באמצע המאה ה־ט"ו, עם עלייתם ארצה של אנוסי ספרד ופורטוגל — נרשבה הבקעה. מקורות מאותם הימים (ימי דון יוסף נשיא ולפניו) מספרים על יהודים שעסקו בחקלאות ובידג בסביבת הבקעה.

נוסע יהודי משנת 1764 מספר על גידול אורז בבקעה. נוסע יהודי אחר משנת 1824 מספר על בקעת־גניסר: „לפני ששים שנה לערך נלחמו שני פחות זה בזה וגידעו כל עצייה. ומאז לא נוטעו, אולם עצי בר גדלים בה“. בשנת 1839 עברו בבקעה השר משה מוגנסיפיורי ואשתו יהודית, וסיפרו: „רכבנו עוד דרך עמק טוב ונחמד הנקרא מג'דל, אשר שם נטעו אנגלים מטעי קפה ואינדיגו (צמח המשמש לצבעים) ויצליחו בזה. גרעיני הקפה היו מפוארים“.

במאה הקודמת היתה מרבית הבקעה מכוסה בסבך של שיחי שיזף (כינרים) ועצים. ובגלל הזנחה בת דורות לא היתה ראויה לעיבוד של ממש. האדמות הנקיות יותר עובדו על־ידי כדורי בקעת הירדן (עזארה). שעברו לחיי־קבע. שבט אחד התיישב בין חרבות מגדל הקדומה, וקרא לישובו על שמה — מג'דל. שבט שני הקים את הכפר עזאיר אבר־שושה. מלבד אלו נטי את אוהליהם בבקעה גם כדורים נודדים.

בשנת 1871, כשמקוה־ישראל בת השנה היתה עדיין המושבה העברית היחידה בארץ, התהלך בבקעה שמעון ברמן, תיובכ־ציון נלהב, וחלם חלומות נועזים על גאולת אדמותיה. וברשמיו הוא

דעת - מכללת הרצוג

חרבת סיניח — תכנית הארמון

אומר: „בהגיעי לשם מצאתי לפני נוף מקסים — — — האדמה היא מן הקרקעות הפוריות ביותר בארץ. מעיינות רבים נובעים בה. והיא מתאימה לגן נהדר של עצי פרי. במים אפשר להשתמש גם להנעת טחנות ובתי חרושת — — — שטח נפלא זה ריבו שומם. כאן נמצא ישוב קטן הקרוי אבר־שישה — — — לא יכולתי לגרוע עיני מן הנוף. כים קפצו הדגים מן המים כמבקשים איתנו בקוצר רוח לשלותם מן המים ולשימם על המחבת. איזה עתיד

דעת - מכללת הרצוג

מזהיר ציירנו לנו בדמיוננו. בני בריתו אמרו לי: מקום זה לא יקרא עוד אבר-שושה, כי אבא־שמעון יהיה שמו. כשמך."

היו לו, לשמעון ברמן, גם תכניות מעשיות. אולם תכניותיו הנועזות לא נתגשמו בגלל מחסור בכסף, ובעיקר משום שעדיין לא הוכשרו הלבבות. וכינתיים, תוך כמה שנים, עברו רוב אדמות הבקעה לבעלותם של מסדרים דתיים גרמניים. בשנת 1886 נרכש חלקה הצפוני של הבקעה על-ידי המסדר הקתולי של הלזריסטים, שישבו בטבחה. מיד אחריו נקנה חלק גדול מדרום הבקעה על-ידי המסדר הגרמני של הטמפלרים (אבירי ההיכל). הטמפלרים הקימו חוה, התחילו לעבד את אדמות הבקעה כדי להתיישב בה ישיבת קבע, אך נאלצו לעזובה בגלל הקדחת, שהפילה בהם חללים.

בשנת 1910 מכרו הגרמנים חלק מאדמתם לקבוצת בעלי הון מבין ציוני רוסיה, והללו יסדו את המושבה מגדל, על מורד הגבעה שמערב לכביש הראשי. בעלי הקרקע עצמם לא עלו. תחילה ארצה, ואדמות המושבה עובדו בהשגחת פקיד על-ידי פועלים יהודים מבני העלייה השנייה, שהשתכנו בבנייני החוה הגרמנית. אחרי מלחמת-העולם הראשונה עלו ארצה כמה מבעלי הקרקע והקימו בצד החוה הגרמנית את הבתים הראשונים של המושבה. כן הוקם בה כנין גדול, שנועד להיות מלון למתרחצים בחמי-סבריה. שנים רבות עמד הבנין שומם; לאחרונה נרכש על-ידי קופת-חולים, ועתה הוא משמש למטרה שלשמה נבנה.

מגדל שימשה בשעתה מרכז חשוב לפועלים היהודים בגליל, היתה תחנה חשובה בתולדות תנועת העבודה בארץ. היו ועבדו בה א. ד. גורדון, י. ת. ברנר, יוסף טרומפלדור, צבי שץ ואחרים. בחות מגדל נערכה ועידת היסוד של גודד-העבודה ("ב בסיוון תרפ"א), וכאן, על חוף הכנרת, נטה את אהליו המחנה הגדול של גודד-העבודה, שאנשיו עסקו בסלילת הכביש סבריה-טבחה. ליד מחנה הגודד הוקם משק עזר, מתוכו קמה גם קבוצת אנשים שהציבה

דעת - מכללת הרצוג

לעצמה כמטרה לכבוש את הדיג העברי בכנרת. קבוצת דייגים זו החזיקה מעמד מספר שנים. סירותיה שימשו גם לצורכי ההובלה של הגדוד, כי בטרם נסלל כביש טבריה—מגדל היתה עיקר התחבורה של תושבי הבקעה בסירות על פני הכנרת; כן קיים קו תחבורה על-ידי ספינת קיטור של הגרמנים. שפעלה בין טבתה לתחנת הרכבת צמת.

על חוף הכנרת נבנתה חוילה של משפחת מלצ'ט. גם חברת פיק"א רכשה אדמות רבות בסביבה, ויהודים בעלי הון מבני הארץ ומחוץ-לארץ נטעו בה פרדסים.

השלב הבא בגאולת בקעת-גניסר התחיל עם יסוד קיבוץ גינוסר. בשנת 1931. חברי הקיבוץ הכשירו את שטחי הקרקע המזונחים שקיבלו מפיק"א. עקרו את שיחי השיוף והקימו ישוב לתפארת. יחד עם חברי קיבוץ עין-גב חידשו וכבשו את הדיג העברי בכנרת. כיום, ענף הדיג הינו אחד ממקורות הפרנסה החשובים של משק גינוסר. כתחום המשק נבנה נמל רחבי-ידים. לצורכי סירות-הדיג והתחבורה.

כך נגאלה בקעת-גניסר וחידשו השמות העתיקים. היקרים לנו — מגדל וגניסר.

משק קנופ, שריד מאותם הימים שבהם היתה מרבית הבקעה בבעלות הגרמנים, ניצב עד היום בין מיניה וגינוסר; הוא מנוהל בידי גוירים, ושייך לכנסייה הקתולית הגרמנית. בבעלותם 700 ד' מאדמות העידית של הבקעה. שאר אדמות הבקעה חזרו לבעליהן מימים ימימה.

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

. 44
. 40
. 37
. 28
. 20
. 16

מאמרים ומכתבים

. 12
. 10
. 9
. 8
. 7
. 6
. 4

מהלומה

. 3
. 3

: המחלקה

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג